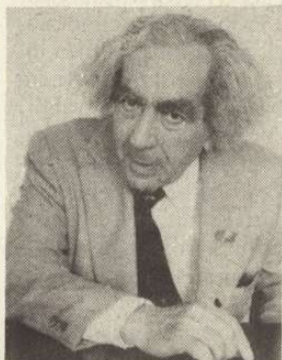

Jegyzetek a kor margójára

A KÖZELMÚLTBAN ÉLES VITA kerekedett a beadványról, melyben a magyar írók 1957-ben az ENSZ-hez fordultak és a legsúlyosabban elítélték 1956 októberének eseményeit. Londoni emigrációinkban mindnyájan — Aczél Tamás, Cs. Szabó, Ignotus, Pálóczi-Horváth, Szabó Zoltán, Szász Béla — tudtunk erről a nyilatkozatról, de nem tartottuk illendőnek, hogy kommentáljuk. Most azért szólalok meg, mert tudok valamit, amit a vitázók és bírálók nem ismernek. A magyar írók, kivált a disszidens kommunisták nagy szerepe az 56-os forradalom előkészítésében éppen olyan közismert, mint az írók túlnyomó többségének szerepe a forradalom idején. Később a Kádár—Münnich—Marosán triász feloszlatta az Írószövetséget. Bibót, Déryt, Eörsit, Gáli Józsefet, Háyt, Obersovszkyt, Tardost és Zelket letartóztatták, és hetente új akasztások és bebörtönzések híre verte fel az országot.

A Nyugat közvéleménye azonban nem nyugodott meg. Ekkor történt, hogy valamelyik külpolitikailag tökéletesen informálatlan hatalmasság (nem tudom, kicsoda) kiötlötte az ENSZ-hez intézendő nyilatkozatot.

Ugyanebben az időben, Londonban, levelet kaptam Füsü József barátomtól és kollégámtól, Szabó Lőrinc sógorától. Levele tartalmát hamarosan Wesselényi Miklós is megerősítette — Párizsban találkoztunk —, majd pedig, jóval később, Illyés Gyula Londonban. Füsü megírta: az ENSZ-nek szóló beadványt a maradék kommunisták és a gyávák ugyan sietve aláírták, de nagyon sokan nem voltak kaphatók. Ezekhez egy este belügyivé avanszált ávós jött látogatóba és udvariasan felszólította: kísérje el kis beszélgetésre.

Az illető azt hitte: a Jászai Mari térre vagy a Fő utcára viszik. E helyett a kocsis Szabadság-hegyi, elegánsan világított villa előtt állt meg. Bent zene szólt és a büfében kitűnő ételeket és italokat szolgáltak fel ingyen. A helyiségben néhány író tartózkodott, valamint több amüzdáma, akik az emeleti hálósobákban ugyancsak bérmentesen álltak az életvidámabb vendégek rendelkezésére. A jelenlévő államvédelmi tancoltak, mulattatták a látogató írókat, majd egyikük szobájába hívta őket egymás után. Csak annyit mondott: miért nem írja alá a nyilatkozatot? Ha aláírja, kiadják műveit, ha nem, kirúgják állásából. Miért habozik?

Akad, ki aláírta. Azt kocsiján hazavitte az államvédelmi, de azért műveit nem adták ki. Akadt, ki nem írta alá. Őt is hazavitte az ávós, de a következő időben hetenként egyszer-kétszer, váltakozó napokon újra és újra elvitték a Szabadság-hegyi villába. Füsü leveléből Szabó Lőrincről tudok, aki ekkor már nagyon beteg volt (szívbj + tüdőrák) és nehezen bírta az államvédelmi hercehurcát. Barátai, köztük Illyés, rábeszéltek: írja alá, ahogy ők is aláírták. Ebben a vérfürdőben és nyomorban nem érdemes hősködni, mikor nem lehet. Mindenki tudja, mit érnek az ilyen aláírások, legalábbis idehaza. Odakint pedig senki nem törődik ezzel.

Ha most, 34 évvel később az aláírni kész írók attitűdje jóval erkölcslenebbnek tűnik, mint amilyen valójában volt, hadd jegyezzem meg, hogy idehaza nem nagyon figyeltek erre, és aki figyelt, hamar elfelejtette. És a külföld? Az ENSZ közgyűlésére, úgy tudom, Péter János püspök és a magyar külügyminiszter első helyettese nyújtotta be az írók nyilatkozatát, elég későn, 1958. december 12-én. Azóta senki sem hallott róla.

DÁNIA KICSINY, de a világ egyik legjózanabb és legcivilizáltabb társadalma. Közel kétszáz évvel ezelőtt Napóleonhoz szegődtek és pusztaság tiszteletéből kitarítottak mellette, mikor egész Európa ellene fordult. Ha hiszünk Holbergnek és Andersennek, az irodalom, a művészet és a színház, majd pedig a balett szeretete mindig erősebb volt a dán lutheránus puritanizmusnál. A dánok háború és utcai harc nélkül hozták rendbe országuk dolgait. A második világháború alatt majdnem minden zsidót elrejtettek vagy átszállítottak Svédországba.

Ezek után elszomorító, hogy a dán huligánok Koppenhága utcáin félholtra vernek mindenkit, akinek bőre nem elég fehér, haja nem elég szőkés és aki nem sajátította el kellőképpen a dán kifejezést, illetve inkább ki-nem-ejtést. Vagyis törököt, hindut, szerbet, cigányt és, mint hallom, magyart is. Ha Dánia kölykei ebbe a barbarizmusba estek, remélhetjük-e mi magyarok, hogy ezúttal kimaradunk belőle? Nem tudom, mit válaszoljak. Elkerüljük, ha megérdemeljük az elkerülést. De ez, attól tartok, bizonytalan válasz.

Több mint hatvan esztendeje töröm a fejem, hogy ez az iszonyat honnan származik. Miért éppen a németeknél fogant meg a faji tisztaság eszménye, mikor oly szemmel láthatóan viselik a szláv behatás nyomát? Ekkora sikere lett volna Huston Stewart Chamberlain, Rosenberg és a többi sületlen könyvének? És fél évszázaddal Szálasi-Szaljesján után a magyar neonácik miért fertőzik meg tisztos szlovák, cigány vagy román—zsidó nevüket azzal, hogy zsidó világalomról kukorékolnak Göbbels doktor nyomán? Nem volt elég egy vérfürdő az örültségből?

Azt gyanítom, hogy mindennek alapja nem annyira a megbukott faji ideológia, mint az emberiség egyik mély és nagyobb ellensége, a félelem. Az ember szorong és fél; annyi sok minden mellett fél a haláltól, a szegénységtől, a betegségtől, a fájdalomtól — és azt képzei, hogy mindezt szomszédaink hozzák reánk. „Országunkat kívánják!” — „Ők rendezik az inflációt!” — „Állásunkat akarják!” — „És milyen piszkosak!”

A félelem legfontosabb mellékterméke a gyűlölet. Mert mi más, mint szorongás és gyűlölet lángolt a koncentrációs tábor őrében, amikor a meztelen, halálra éheztetett rabokat a gázkamrába korbácsolta? Mi más égett a fiatal izraeli katonában, amikor eltörte a palesztin rab karcsontját? Mi más, mint rémület és gyűlölet ég a mai, közép-európai neonáciban, mikor azt az öt-hat szomszédnépet akarja kiirtani, melyek közül kettő-háromnak a vére ereiben folyik, csak nem tud róla?

Erasmus, Rabelais és Montaigne, a maguk módján szelíden, ellene szóltak e gyűlölködésnek. Nem értek el eredményt, mert józanságot, békülékenységet és mindenekelőtt tanulást ajánlottak. A fajeszmeék mai követői bódultan ösztönösek és félműveltek, úgyhogy nem lehet segíteni rajtuk. Jézus Krisztus jobbat ajánlott bigotéria és népirtás ellen, de ezt sem voltunk képesek használni. Aki valami jobbat tud, közölje velem.